

KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS GAZDASÁGPOLITIKA*

Dr. PINTÉR FERENC

egyetemi docens

EFE, Sopron

Bizonyára szokatlan s a tudományos kutatás jelenkori, közvetlen termelőeri funkciójával korántsem összhangban álló eset, ha valamely tudományos ülés napirendjén szereplő téma felolvasását azzal a bejelentéssel kezdik, hogy a téma címe: „Környezetvédelem és gazdaságpolitika” nem előtte jár az aktuális társadalmi gyakorlatnak, hanem némi lemaradással és fáziskéséssel csupán követi azt. Márpedig itt és most ezt a tényt kell bejelentenem. Nevezetesen azért, mert a közelmúltban nyert elfogadást az a stratégiai koncepció, amely a környezetvédelmet nem a gazdaságpolitikán kívül eső, ahhoz jobbik esetben is csak mellérendelt ügyként fogja fel; hanem olyan komplex tevékenységi rendszerként, amely implicite benne van a gazdaságpolitikában, annak mintegy funkciója.

Úgy vélem azonban, hogy az újszerűen értelmezett és új módon megfogalmazott környezetvédelmi stratégiai koncepció mégsem teszi feleslegessé és szükségtelenné a fenti címmel jelzett téma napirendre tűzését ezen a tudományos ülésen. Sőt ellenkezőleg: éppen mert csupán a közelmúltban fogalmazódott meg és látott napvilágot, éppen mert még nincs múltja a gazdaságpolitikában, s éppen mert még nem hatja át sem a közgondolkodást, sem a gazdaságpolitikát — egyenesen és kötelezően igényli ezt. Főként akkor, ha a tudományos kutatásnak — bár személyemben csekély mértékben — nemcsak az a funkciója, hogy közreműködjek az új környezetvédelmi stratégiai koncepció elméleti előkészítésében és kimunkálásában; de funkciója az is, hogy tevékenyen hasson annak érvényesülésében, megvalósulásában. Szabad legyen mondanivalómat ez utóbbi funkció jegyében röviden kifejtennem.

*

Mindenekelőtt azt a kérdést vetem fel, hogy ha az új környezetvédelmi koncepció elméleti alapjául az ökológia tudománya által feltárt törvényszerűségek szolgálnak; hogyan szolgál elméleti alapjául a mai ökonómia tudománya a környezetvédelmi funkciót is betöltő gazdaságpolitikának? Másként meg-

* Az Erdészeti és Faipari Tudományos Ülésen 1980. február 28-án elhangzott előadás.

fogalmazva: feltárja-e és megfogalmazza-e adekvát módon a mai gazdaságtudomány azokat a törvényszerűségeket, amelyeknek ismeretében a környezetvédelmi gazdaságpolitika kidolgozható? És még pontosabban: azon a szinten áll-e ma a gazdaságtudomány, hogy az általa feltárt törvényszerűségekre épülő gazdaságpolitika képes lesz megoldani a környezetvédelem ügyét is?

Megítélésem szerint a válasz erre ma még csak részleges, sőt nemleges. Ha pedig ez igaz, akkor a gazdaságpolitika funkcionális gazdagodása a környezetvédelem ügyével szükségképpen felveti a gazdaságtudomány előrelépésének és megújulásának szükségletét. Sőt nemcsak felveti, de előfeltételezi is. Enélkül, vagyis a gazdaságtudomány előre haladása nélkül ugyanis nincs előbbre lépés sem a gazdaságpolitikában, sem a környezetvédelemben!

Számomra vitathatatlan, hogy a környezetvédelem problémája szükségszerűen a gazdaságtudomány fejlődésére hat a legnagyobb ösztönző erővel. Annak a tudománynak a fejlődésére, amelynek többé már nem mint izolált rendszert kell vizsgálnia a társadalmi termelést, hanem a termelés és a környezet összefüggéseinek elemzéséből kiindulva kell megközelítenie a társadalmi termelés egész folyamatát. Ez az új nézőpont viszont fordulatot igényel a gazdaságtudomány számos kategóriájának, a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmának, a társadalmi termelés és a gazdasági növekedés határainak, a gazdasági fejlődés céljának, a tervezés iránti követelményeknek, a döntések eredményessége és a gazdálkodás hatékonysága kritériumainak értelmezésében — hogy csak a legfontosabbakat említsem.

A valóban korszerű gazdasági tevékenység és a valóban korszerű környezetvédelem kölcsönös és kétoldalú függés viszonyai között megy végbe. A termelés zökkenőmentes fejlődése és az élet „minősége” magas indexeinek biztosítása (átlagos élettartam, fizikai egészség, a szükségletek kielégítése, az ember alkotóképességének teljes kibontakoztatása stb.) csak azzal a feltétellel lehetséges, ha megóvjuk a környezet tisztaságát. Ez utóbbi pedig csak akkor lehetséges, ha áttérünk a gazdálkodási tevékenység olyan formáira, amelyek számolnak a termelési és a fogyasztási hulladékok semlegesítésének követelményeivel.

E kétoldalú függés vizsgálata azt mutatja, hogy az ökológiai folyamatok és a gazdasági tevékenység egymással összefonódva átnőnek a „termelés-környezet” egységes bioökonómiai rendszerébe. Ezzel a társadalmi termelés irányításának problémája azonban óhatatlanul átcsap a bioökonómiai rendszer irányításának bonyolult tudományos problémájába. A bioökonómiai rendszer természetéről és azokról a követelményekről, amelyeket figyelembe kell venni a társadalmi termelés és a környezet zavartalan és harmonikus fejlődésének biztosításához — egyelőre nagyon keveset tud, a felhalmozott ismeretanyag elméleti általánosításával pedig jórészt még adós a gazdaságtudomány. Mindebből az következik, hogy a gazdaságtudomány új fejlődési stádiumának

az ökológia és az ökonómia találkozási pontján kell kibontakoznia. Ez felel majd meg a gazdaságpolitika számára is egyedül elfogadható elméleti alapnak.

*

További kérdés az, hogy a gazdaságtudomány új fejlődési stádiuma miként hat a gazdaságtudomány alapkategóriáinak értelmezésére? Mindenekelőtt a nemzeti vagyoni fogalmának bővülésére kívánom felhívni a figyelmet.

A nemzeti vagyont a gazdaságtudomány mindmáig olyan kategóriaként értelmezi, amely a termelés összesített eredményét jellemzi néhány adott évre vetítve. Egyes közgazdászok a nemzeti vagyoni fogalmát összekapcsolják a felhalmozott anyagi értékeknek, a termelés anyagi eredményeinek a nagyságával; mások pedig az újratermelt javak, termékek és szolgáltatások volumenével. Nem nehéz észrevenni, hogy mindkét esetben a figyelem a jelenre összpontosul. Ma viszont egyre inkább látható, hogy a jelen mind szorosabb kapcsolatban van a jövővel. Ennek folytán a termelés elért eredményeinek elemzése felveti annak tisztázását is, hogy melyek a gazdasági rendszer növekedésének a feltételei akkor, ha meg akarjuk őrizni az élet fejlődésének normális környezeti feltételeit is. Más szavakkal: a figyelem átterelődik annak a színvonalnak az értékeléséről, amelyen a gazdasági rendszer kielégíti a jelen szükségleteit, arra a színvonalra, amely meghatározza a jövő szükségletei fejlődésének és kielégítésének lehetőségeit. A nemzeti vagyonnak mint terméknek a fogalmát ezért szükségképpen felváltja a nemzeti vagyonnak mint gazdasági növekedés potenciáljának a fogalma.

Ennek alapján az is világos, hogy az olyan index, mint a bruttó nemzeti termelés, korántsem nyújtja teljes értékelését annak, hogy mennyire eredményes a nemzetgazdaság fejlődése a vizsgált időszakban. Ugyanis a bruttó nemzeti termelés a gazdasági növekedési potenciálnak csak egy részére terjed ki, csak a potenciál növekedésének egyik elemét mutatja meg. A bruttó nemzeti termelés növekedése csak akkor jelentheti a potenciál egészének növekedését, ha egyidejűleg a potenciál más elemei sem esnek vissza. Ha viszont a bruttó nemzeti termelés növekedése együttjár a környezet szennyeződésének fokozásával és a lakosság egészségének romlásával — ahogy ez az iparilag fejlett országokban megfigyelhető —, akkor korántsem biztos, hogy az adott gazdasági rendszer potenciáljának növekedéséről beszélhetünk-e egyáltalán?!

A gazdaságtudomány a bruttó nemzeti termelést mindmáig a gazdasági fejlődés legkoncentráltabb mutatójának tekinti. Növekedésének gyors ütemét a haladás biztos jelének, a társadalomban elért gazdasági eredmények szinonimájaként értelmezi. A fejlett ipari országok példája azonban azt mutatja, hogy az így értelmezett és így alakított gazdasági növekedés csakis a környezet pusztulásának árán valósulhat meg.

Véleményem szerint ezért meg kell különböztetni a gazdasági növekedés és a gazdasági fejlődés fogalmát. A növekedés csupán az adott gazdasági rendszer termelő potenciáljának a növekedését, ha szabad azt mondanom „súlycsoportjának” emelkedését mutatja. A fejlődés viszont az adott gazdasági rendszernek az ilyen vagy olyan társadalmi program, pontosabban a bio-ökonómiai program realizálási képességét fejezi ki fogalmilag. Ez a képesség nem csupán a gazdasági rendszer „súlycsoportjától” függ, hanem olyan „minőségi” paramétereiktől is, mint a felhalmozott tudományos ismeretanyag, az emberi tényezők és a környezet állapota. Vagyis a gazdasági rendszer csak akkor fejlődik, ha a potenciál struktúrájának valamennyi összetevője egymással kölcsönhatásban és egymást erősítve növekszik!

A gazdaságpolitikának a potenciál-struktúra valamennyi összetevőjének ismeretén kell alapulnia, és döntéseinek hatásmechanizmusát a struktúra egészének, totalitásának szempontjából kell mégpedig jövőre orientáltan vizsgálat alá vetnie. Úgy vélem, ez a gazdaságpolitika tudományosságának és tudományos megalapozottságának egyedül elfogadható kritériuma.

A potenciál-struktúra totalitásának ismerete birtokában kell eldöntenie a gazdaságpolitikának, hogy a potenciál-struktúra mely elemét kell preferálnia, mely eleme számára kell a prioritást biztosítani annak érdekében, hogy a potenciál egészét tekintve fejlődhessen.

A potenciál-struktúra egyes elemeinek növekedési ütemét a gazdaságpolitika csak akkor határozhatja meg, ha összehasonlítja és egymáshoz viszonyítva méri azokat. Itt azonban a gazdaságtudomány újabb nehézségbe ütközik. Nevezetesen olyan dilemma elé kerül, hogy alkalmazható-e a korábbi összehasonlítás alapjául szolgáló érték kategória?

A gazdaságtudomány mindmáig azzal a mérőszablonnal operál, amelyet az árucseré keretei közt alakítottak ki, nevezetesen az érték kategóriájával. A gazdaságtudomány számára az érték egyetemes mércének bizonyult annak megállapítására, hogy milyen a gazdasági tevékenység eredményeinek viszonylagos értékessége. Félreértés ne essék: az értéket mint egyetemes gazdasági mértékegységet elismerjük a szocialista gazdaság keretei között is. Legfontosabb gazdasági kategóriáinkat: az árut, a pénzt, a termelési költségeket, a rentabilitást, a nemzeti jövedelmet stb. — értékegységekben mérjük. De mihelyt kilépünk a tisztán gazdasági tevékenység kereteiből, az érték már nem egyetemes mennyiségi mércéje az értékességnek!

Megítélésem szerint elérkezett az ideje annak, hogy a gazdaságtudomány bővítse a gazdasági értékelések rendszerét. Ez mindenekelőtt a népgazdasági hatékonyság fogalmára vonatkozik. A népgazdasági hatékonyság ma már nem mérhető azzal, hogy miképp aránylik az elért hatás, az eredmény a ráfordításokhoz. A termék előállítására fordított kiadások mellett ugyanis mind nagyobb jelentőségre tesznek szert azok a költségek, amelyeket a környezet-szennyező gazdálkodás következményeinek leküzdésére kell fordítani. Ezek

a költségek, mint az újratermelés költségei határozhatók meg. A termelés hatékonyságának értékelésekor ezeket a költségeket a gazdaságtudomány eddig nem vette figyelembe. Főként a vállalati szférában nem. De ha az egyes vállalatok ma még mentesülnek is az újratermelési költségek alól, ez nem jelenti azt, hogy ezeket a ráfordításokat nem kell viselnie a társadalomnak. Nem jelenti azt, hogy a társadalomnak valamilyen formában nem kell fizetnie azért, hogy pótolja és helyreállítsa a környezeti károkat, olyan környezeti feltételrendszert kialakítva, amelyekkel és amelyekben az újratermelési folyamat egyáltalán végbemehet. A vállalati szféra ma még nem jutott el odáig, hogy termelési költségeit egybevesse a termelés teljes társadalmi költségeivel, vagyis hogy számításba vegye a gazdasági potenciál társadalmi méretű újratermelésének teljes költségterheit. Nyilván e mögött érdekeltégi rendszerének hiánya húzódik meg.

Az előadásomban felvetett kérdések minden bizonnyal további kimunkálásra várnak. A VI. ötéves terv előkészítésének stádiumában különösen időszerűnek tartom, hogy a gazdaságtudomány ténylegesen előbbre lépjen ezekben a felvetett kérdésekben. Ezzel teszi a legnagyobb szolgálatot mind a gazdaságpolitika, mind a környezetvédelem ügye számára.